

Geopolitical and Geostrategic Factors of Russia Influencing the Defense Strategy of the Islamic Republic of Iran

Mohsen Rostami

Associate Professor, Supreme National Defense University, Tehran, Iran

Email: mmahya1392@gmail.com

Abdollah Jalalinasab

Assistant Professor, Army Command and General Staff University, Tehran, Iran

Email: nasab41@gmail.com

Amirhossein Elhami

Assistant Professor of Political Geography, Supreme National Defense University, Tehran, Iran

Email: amelhami@yahoo.com

Ali Afzali

PhD Graduate in Geopolitics and Geostrategy, Supreme National Defense University, Tehran, Iran

Email: afzali_29387@ut.ac.ir

Abstract

This study aims to identify the geopolitical and geostrategic factors of the Russia that influence the formation and development of the defense strategy of the Islamic Republic of Iran. As a regional and global strategic power, Russia has played a significant role in its interactions with Iran, largely due to its distinctive geographical position. Geopolitics, understood as the study of the impact of geographical location on international politics, is employed here to examine how Russia utilizes its position in northeastern Europe and Central Asia to safeguard and expand its influence in bordering regions. Such influence is reinforced through military and economic cooperation with regional states, including Iran. Geostrategy, on the other hand, refers to the strategic use of geographical space to achieve long-term national objectives. The research adopts a descriptive–analytical method and applies a mixed-methods approach. Data were collected through library-based research and in-depth interviews with ten experts, and subsequently validated by sixty specialists and practitioners. The findings led to the identification of thirty-six geopolitical and geostrategic indicators related to the Russia, which were classified into six dimensions: military–security, political, geographical, economic, social, and cultural–civilizational. Among these indicators, twenty-six were identified as strengths and ten as weaknesses. Overall, the findings indicate that these geopolitical and geostrategic factors constitute key determinants in shaping and influencing the defense strategy of the Islamic Republic of Iran in its strategic engagement with the Russia.

Keywords: Geopolitics, Geostrategy, Defense Strategy, Russia, Islamic Republic of Iran

عوامل ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی روسیه مؤثر بر راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران

محسن رستمی

دانشیار دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

Email: mmahya1392@gmail.com

عبدالله جلالی نسب

استادیار دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش، تهران، ایران

Email: nasab41@gmail. Com

امیرحسین الهامی

استادیار گروه جغرافیای سیاسی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

Email: amelhami@yahoo.com

علی افزلی

دانش آموخته دکتری تخصصی ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

Email: afzali_29387@ut.ac.ir

چکیده

مقاله حاضر به شناسایی عوامل ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی روسیه در شکل‌گیری و توسعه راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد. روسیه به عنوان یک قدرت استراتژیک منطقه‌ای و جهانی، با توجه به موقعیت جغرافیایی خاص خود، در تعاملات با ایران نقش مهمی ایفا کرده است. ژئوپلیتیک به معنای مطالعه تأثیر موقعیت جغرافیایی بر سیاست‌های بین‌المللی است که مقاله به بررسی نحوه استفاده روسیه از موقعیت خود در شمال شرقی اروپا و مرکز آسیا برای حفاظت از نفوذ خود در مناطق مرزی می‌پردازد. این نفوذ، از طریق همکاری‌های نظامی و اقتصادی با کشورهای منطقه، از جمله ایران، به وجود می‌آید. از سوی دیگر، ژئواستراتژی به استفاده از موقعیت جغرافیایی برای دستیابی به اهداف استراتژیک اشاره دارد. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و رویکرد تحقیق آمیخته است. داده‌های تحقیق از طریق منابع کتابخانه‌ای و مصاحبه با ۱۰ نفر از خبرگان به دست آمده و توسط تعداد ۶۰ نفر از کارشناسان و متخصصان مورد تأیید قرار گرفته است. برابر نتایج به دست آمده ۳۶ شاخص ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی فدراسیون روسیه شناسایی و در ۶ عامل نظامی-امنیتی، سیاسی، جغرافیایی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی-تمدنی دسته‌بندی گردید که ۲۶ شاخص نقاط قوت و ۱۰ شاخص نقاط ضعف فدراسیون روسیه بوده و این عوامل در راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در برابر روسیه مؤثر هستند.

کلیدواژه‌ها: ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک، راهبرد دفاعی، روسیه، جمهوری اسلامی ایران

مقدمه

در دهه‌های اخیر، روابط بین‌الملل به دلیل تحولات عمیق در ساختار سیستم جهانی و تغییرات در نفوذ قدرت‌های مختلف، پیچیده‌تر شده است. در این محیط، نقش کشورهای مانند روسیه به عنوان یک قدرت استراتژیک منطقه‌ای و جهانی، در تعاملات با دیگر کشورها، به ویژه ایران، اهمیت خاصی پیدا کرده است. روابط بین روسیه و ایران، که شامل همکاری‌های اقتصادی، سیاسی و دفاعی است، به دلیل عوامل مختلفی مانند موقعیت جغرافیایی، منابع طبیعی و رقابت‌های بین‌المللی، به صورت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی شکل گرفته است. این پژوهش به شناسایی عوامل ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی روسیه مؤثر بر راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد.

روسیه به عنوان یکی از بزرگ‌ترین کشورهای جهان، با توجه به موقعیت جغرافیایی خود در شمال شرقی اروپا و مرکز آسیا، در حوزه‌های مختلف سیاست بین‌المللی نقش مهمی ایفا می‌کند. این موقعیت جغرافیایی، که به عنوان یکی از عوامل بنیادی ژئوپلیتیک شناخته می‌شود، به روسیه اجازه می‌دهد تا در مناطق مختلف جهان، به ویژه در آسیای مرکزی و خاورمیانه، نفوذ خود را حفظ و گسترش دهد. از سوی دیگر، ایران به عنوان یکی از کشورهای کلیدی خاورمیانه، با توجه به موقعیت استراتژیک خود در دریای خزر و خلیج فارس، نقش مهمی در تعاملات منطقه‌ای ایفا می‌کند. این موقعیت، همراه با تحریم‌های بین‌المللی و تنش‌های سیاسی با قدرت‌های غربی، به ایران دو دلیل قوی برای تقویت روابط با روسیه فراهم کرده است.

مفهوم ژئوپلیتیک به معنای مطالعه تأثیر موقعیت جغرافیایی بر سیاست‌های بین‌المللی است. در این زمینه، روسیه به دلیل موقعیت خود در شمال شرقی اروپا و مرکز آسیا، به دنبال حفاظت از نفوذ خود در مناطق مرزی است که این نفوذ به صورت مستقیم به روابط با ایران متصل می‌شود (کالستو و بلک کیسرود، ۲۰۲۵: ۲۰). این نفوذ، از طریق همکاری‌های نظامی و اقتصادی با کشورهای منطقه، از جمله ایران، به وجود می‌آید. از سوی دیگر،

ژئواستراتژی به استفاده از موقعیت جغرافیایی برای دستیابی به اهداف استراتژیک اشاره دارد. در این زمینه، روسیه با توجه به موقعیت خود در آسیای مرکزی و خاورمیانه، به دنبال حفظ موقعیت استراتژیک خود در برابر ایالات متحده است. این استراتژی شامل همکاری‌های نظامی و اقتصادی با کشورهای منطقه، از جمله ایران، می‌شود (جواد رفیعی راد، ۱۴۰۰: ۵۵). رهبری روسیه در مدیریت روابط با ایران به دلیل ترس از نفوذ غربی و عدم ثبات در منطقه، به‌ویژه در خاورمیانه، اهمیت دارد. این ترس به‌ویژه در برابر تحریم‌های اقتصادی و نظامی ایالات متحده و اتحادیه اروپا قابل روشنی است. روسیه و ایران، به‌عنوان دو کشوری که تحت فشارهای غربی قرار دارند، به دنبال تقویت روابط دفاعی خود هستند. این همکاری‌ها به دلیل تهدیدات مشترک و نیاز به استقلال نظامی، نقش مهمی در شکل‌گیری راهبردهای دفاعی ایران ایفا کرده است (کردسمن^۱، ۲۰۱۹).

علاوه بر این، روسیه به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین صادرکنندگان تجهیزات نظامی جهان، از طریق فروش تجهیزات پیشرفته به ایران، به دنبال تقویت روابط دفاعی با این کشور است. این همکاری‌ها نه تنها به تقویت استقلال نظامی ایران کمک کرده است، بلکه موقعیت استراتژیک دو کشور را در برابر چالش‌های بین‌المللی بهبود بخشیده است. همچنین، روسیه به دنبال مدیریت نفوذ خود در آسیای مرکزی و خاورمیانه است که این منطقه به دلیل نزدیکی به ایران، نقش کلیدی در راهبردهای دفاعی دو کشور دارد (ترین^۲، ۲۰۲۰).

در این پژوهش، سعی شده است تا عوامل ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی روسیه که می‌تواند در شکل‌گیری راهبردهای دفاعی ایران نقش داشته باشد شناسایی شود. این تحقیق به بررسی عواملی نظیر نظامی - امنیتی، سیاسی، جغرافیایی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و تمدنی می‌پردازد.

تحقیق حاضر بنابر دلایل زیر دارای اهمیت است:

1. Cordesman
2. Trenin

توسعه دانش در حوزه ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی، شناسایی الگوهای رفتاری قدرت‌های بین‌المللی، پیش‌گویی از روند آینده روابط بین‌المللی، مدیریت روابط دفاعی ایران و روسیه، تعیین موقعیت استراتژیک ایران در منطقه و مقابله با تهدیدات بین‌المللی. به‌طور کلی، این تحقیق با تحلیل عوامل ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی روسیه، به درک بهتر روابط دفاعی بین ایران و روسیه کمک می‌کند و زمینه‌ای را برای توسعه راهبردهای دفاعی ایران فراهم می‌آورد. این موضوع از اهمیت بالایی در سیاست خارجی و دفاعی ایران برخوردار است.

۱. پیشینه پژوهش

جواد رفیعی راد (۱۴۰۰) در رساله خود با عنوان «راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران متأثر از علایق ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی آمریکا و روسیه در سوریه» پس از اخذ نظرات جامعه آماری با استفاده از تکنیک‌ها و روش‌های آماری توصیفی و استنباطی، تجزیه و تحلیل داده‌ها صورت گرفته و در نتیجه آن ۶۰ عامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر تدوین راهبردهای دفاعی ج.ا.ایران شناسایی گردید، سپس با در نظر گرفتن تأثیر این عوامل بر راهبردهای دفاعی و تحت کنترل بودن یا نبودن آن‌ها نقش عوامل پیش‌بینی شد. در ادامه برابر مدل مفهومی و در راستای سنجش و ارزیابی علایق ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران، فدراسیون روسیه و ایالات متحده آمریکا، تعارضات ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران با آمریکا و روسیه و سپس اشتراکات آن با روسیه در جلسات خبرگی احصا گردید. برای تعیین راهبردهای دفاعی، ۱۷ عامل قوت، ۱۱ عامل ضعف، ۲۰ عامل فرصت و ۱۲ عامل تهدید شناسایی گردید که در نهایت ۱۰ راهبرد به‌عنوان راهبردهای اصلی احصاء و راهبرد «گسترش عمق نفوذ راهبردی ج.ا.ایران در منطقه شامات» به خطر انداختن منافع آمریکا و رژیم اشغالگر قدس در منطقه شامات، به‌عنوان مهم‌ترین راهبرد معرفی گردید (جواد رفیعی راد، ۱۴۰۰: ۵۵).

مجید خادمی (۱۳۹۹) در رساله خود با عنوان «تبیین شرایط هم‌سو شدن سیاست خارجی فدراسیون روسیه با جمهوری اسلامی ایران و تأثیر آن بر قدرت منطقه‌ای ایران» در خصوص

تأثیر هم‌سو شدن روسیه با جمهوری اسلامی ایران بر قدرت منطقه‌ای ایران، نتیجه پژوهش بیانگر این است که ضمن ارتقاء قدرت منطقه‌ای ایران، تأمین منافع متقابل اقتصادی و تجاری، عضویت در پیمان شانگهای، همکاری در حوزه انرژی، همکاری‌های تسلیحاتی، مبارزه با تروریسم، جلوگیری از توسعه قدرت آمریکا و ایجاد زمینه مناسب برای استفاده کردن طرفین از نفوذ منطقه‌ای و بین‌المللی یکدیگر و انجام بازی‌های بزرگ ژئوپلیتیکی را به دنبال خواهد داشت (مجید خادمی، ۱۳۹۹: ۶۱).

شاهین دانشور (۱۳۹۸) در رساله خود با عنوان «راهبردهای همکاری دفاعی جمهوری اسلامی ایران با کشور روسیه براساس منافع و اقتضائات ملی» پس از تجزیه و تحلیل برای تعیین راهبردها همکاری دفاعی ۱۶ ضعف، ۲۰ قوت، ۲۰ فرصت و ۱۵ تهدید شناسایی گردید که در نهایت ۸ راهبرد شناسایی و راهبرد «افزایش توانمندی هسته‌ای صلح‌آمیز با توسعه همکاری علمی و نظامی با کشور روسیه به‌منظور افزایش قدرت ملی و توان بازدارندگی کشور» به‌عنوان مهم‌ترین راهبرد معرفی گردید (شاهین دانشور، ۱۳۹۸: ۵۳).

«لورا پاسکو»^۱ (۲۰۲۲) در مقاله خود با عنوان «استراتژی‌ها و دیدگاه‌های فدراسیون روسیه» ابعاد جدید تئوری و عمل بین‌الملل را مورد بحث قرار داده و به تحلیل چند جنبه از تعریف هویت اجتماعی-سیاسی و فرهنگی پرداخته که به ما امکان می‌دهد تا به میزان سیاست‌های ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک و شناسایی و بسیج معانی تکامل در روسیه پس از شوروی در چهارچوب نظام چندبعدی روابط بین‌الملل آشنا شویم (پاسکو، ۲۰۲۲).

۲. مفهوم‌شناسی

۲-۱. ژئوپلیتیک

دُرّه میرحیدر ژئوپلیتیک را شیوه‌های قرائت و نگارش سیاست بین‌الملل توسط صاحبان قدرت و اندیشه و تأثیر آن‌ها بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی در سطح ملی و منطقه‌ای عنوان کرده است. (بوالحسنی و افشردی: ۱۳۹۳). صفوی بر این باور است که ژئوپلیتیک علم مطالعه روابط متقابل

1. Laura pascu

فضایی ساختارها و فرایندهای زیست اجتماعی انسان (فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و نظامی) برای کسب، حفظ و گسترش قدرت برای رقابت در سطوح مختلف جغرافیایی (محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی) است (رحیم صفوی، ۱۴۰۱: ۱۱). همچنین عیسیایف معتقد است که ژئوپلیتیک معاصر علمی است درباره ارتباط متقابل و رویارویی بازیگران بزرگ در صحنه جهانی ابرقدرت‌هایی که برای رسیدن به هژمونی مورد نظر خود، مناقشات ژئوپلیتیکی خاصی را پیروی می‌کنند (عیسیایف، ۲۰۲۱: ۲۹).

۲-۲. ژئواستراتژی

از نظر «تال توی»^۱ ژئواستراتژی به‌عنوان پیوند بین جغرافیا و استراتژی نظامی تعریف شده است. این مفهوم شامل بررسی موقعیت‌های جغرافیایی است که نقش تعیین‌کننده‌ای در طراحی و اجرای استراتژی‌های نظامی و سیاسی دارد. همچنین، پیشرفت‌های فناوری منجر به کاهش اهمیت خطوط عملیاتی فیزیکی شده است (تویی، ۲۰۱۵).

«یاتسنکو»^۲ ژئواستراتژی را به‌عنوان ترکیبی از عوامل جغرافیایی و استراتژیک تعریف کرده است. این مفهوم شامل بررسی روابط بین جغرافیا و سیاست خارجی یک کشور است (یاتسنکو، ۲۰۲۲).

افشردی تدوین راهبرد نظامی در پهنه‌های وسیع جغرافیایی با هدف دستیابی به قدرت راهبردی نظامی را ژئواستراتژی می‌داند (افشردی، ۱۴۰۲).

«ولادیمیر لپ کان»^۳ ژئواستراتژی را به‌عنوان ابزاری برای دستیابی به اهداف استراتژیک ملی و تعیین موقعیت‌های استراتژیک کشورها در فضای جهانی مطرح کرده که شامل بررسی روابط بین موقعیت‌های جغرافیایی و تصمیمات استراتژیک است (لپ کان، ۲۰۲۳).

«ناتالی کراوچوک»^۴ ژئواستراتژی را به‌عنوان مجموعه‌ای از استراتژی‌های جغرافیایی تعریف کرده است که به دستیابی به مزیت‌های رقابتی یک کشور یا منطقه در محیط جهانی

1. Tal Tov

2. Yatsenko

3. Volodymyr Lipkan

4. Nataliya Kravchuk

کمک می‌کند. این مفهوم شامل تعامل بین عوامل جغرافیایی، اقتصادی و سیاست‌های خارجی است (کراوچوک، ۲۰۲۴).

۲-۳. راهبرد^۱

استراتژی، در جنگ، علم یا هنر به‌کارگیری همه منابع نظامی، اقتصادی، سیاسی و سایر منابع یک کشور برای دستیابی به اهداف جنگ است (الیوت کوهن، ۲۰۲۲).

در فرهنگ دفاعی-امنیتی، راهبرد را «علم و هنر به‌کارگیری همه قدرت کشور در جهت تهدید یا تهدیدها علیه امنیت ملی» تعریف شده است و در فرهنگ واژه‌های نظامی، «راهبرد نظامی، علم و هنر طرح‌ریزی و هدایت عملیات وسیع نظامی»، تعریف شده است (نوروزی، ۱۳۸۵: ۱۰۰).

کمیسیون امور دفاعی مجلس شورای اسلامی، برای راهبرد چنین تعریفی ارائه نموده است: راهبرد شیوه‌ای که کشور در به‌کارگیری امکانات خود به‌منظور نیل به اهداف نظامی و پشتیبانی از اهداف عمومی کشور انتخاب می‌نماید (کمیسیون امور دفاع مجلس شورای اسلامی، ۱۳۶۲).

۲-۴. راهبرد دفاعی

در راهبرد دفاعی، بحث این است که چگونه از تمام ابعاد قدرت ملی برای دستیابی به اهداف دفاعی کشور استفاده نماییم (افشردی، ۱۳۸۶: ۷). در کشورهای مختلف اختلاف‌نظرهایی در مورد سطوح راهبرد وجود دارد. برخی آن را به سه سطح ملی، دفاعی و نظامی و برخی دیگر آن را در دو سطح ملی و دفاعی (نظامی) تقسیم کرده‌اند.

راهبرد دفاعی طرحی کلی برای استفاده از توان قهر مسلحانه، مرتبط با ابزار اقتصادی، دیپلماتیک و روانی قدرت است که به بهترین شکل با استفاده از وسایل آشکار و پنهان در خدمت حمایت از سیاست خارجی درمی‌آید (اوسگود، ۱۹۶۲: ۲۷).

راهبرد پردازها و اندیشمندان امور نظامی در رابطه با تعریف راهبرد دفاعی، اتفاق نظر ندارند و اختلاف دیدگاه و تضارب آرای زیادی در این مبحث وجود دارد؛ اما اکثراً راهبرد دفاعی را فراتر از قلمرو نظامی و حیطه نیروهای مسلح دانسته و آن را به کاربرد قدرت ملی ربط می‌دهند که شامل مؤلفه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و ... نیز می‌گردد که تعدادی تعاریف ارائه شده عبارتند از: استفاده از ابعاد قدرت ملی برای رسیدن به اهداف نظامی شامل فن و علمی که قدرت ملی را تحت تمام شرایط به‌منظور کنترل طرف مقابل به اندازه و طریق موردنظر، با به کار بردن تهدید نیروهای مسلح، فشار غیرمستقیم سیاسی و سایر ابزارهای قابل تصور، بسیج می‌کند و بدین‌وسیله علایق و مقاصد امنیت ملی را برآورده می‌سازد (کمالی و بوالحسنی، ۱۳۹۴).

به نظر عیسیایف، دومین سطح ژئواستراتژی با عنوان راهبرد امنیت ملی شناخته می‌شود که گاهی با نام «راهبرد بزرگ»، «راهبرد دفاعی»، «دکترین راهبردی» معرفی می‌گردد. راهبرد امنیت ملی در برگیرنده راهبردهایی است که منحصرأً برای امنیت ملی مهم است، یعنی تأمین شرایط ضروری بقا و توسعه ملت بدان وابسته است. راهبرد امنیت ملی عموماً در اسناد رسمی در روسیه با عنوان «اصول امنیت ملی» شناخته می‌شود (عیسیایف: ۲۰۲۱، ۲۴۹).

۳. چهارچوب نظری پژوهش

۳-۱. نظریه‌ی قدرت برّی مکیندر (نظریه قلب زمین)^۱

این نظریه توسط «هالفورد مکیندر»^۲ در سال ۱۹۰۴ مطرح شد. مکیندر معتقد بود که کنترل منطقه اروپا-آسیا (قلب زمین، شامل اروپای شرقی، ایران، افغانستان و اقیانوس آرام) کلید کنترل جهان است. براساس این نظریه، قلب زمین با امکانات زمینی (مثل راه‌های ریلی و جاده) قادر به تسلط بر مناطق مرزی (ریملند) و در نهایت جهان است.

1. Heartland Theory
2. H.J. Mackinder

شکل ۱: نظریه قلب زمین مکیندر (کالین فلینت، ۲۰۲۱: ۸)

روسیه: موقعیت روسیه در قلب زمین به آن اجازه می‌دهد تا نفوذ استراتژیک در مناطق اطراف (مانند قفقاز، آسیای میانه و خاورمیانه) داشته باشد.

ایران: اهمیت موقعیت جغرافیایی ایران در مرز قلب زمین و ریملند، تأکید بر ضرورت همکاری با روسیه برای حفظ تعادل منطقه‌ای را تقویت می‌کند.

۲-۳. نظریه ریملند^۱

«زیگنیو اسپایکمن»^۲ در سال ۱۹۴۲ این نظریه را مطرح کرد؛ وی معتقد بود که کنترل مناطق مرزی اروپای شرقی، خاورمیانه و آسیای جنوبی (ریملند) برای مبارزه با قلب زمین (روسیه) ضروری است (عیسایف و دیگران، ۲۰۲۱: ۱۸۹).

روسیه: تلاش برای حفظ نفوذ در مناطق ریملند (مانند قفقاز و افغانستان) برای محدود کردن نفوذ غرب (مانند ایالات متحده و اتحادیه اروپا) را توجیه می‌کند.

ایران: موقعیت ایران در مرز ریملند و قلب زمین، به آن اهمیت استراتژیکی می‌دهد. ایران می‌تواند به عنوان پیوندی بین آسیا، اروپا و خاورمیانه عمل کند.

1. Rimland Theory

2. N. J. Spykman

شکل ۲: نظریه ریملند اسپایکمن

۳-۳. نظریه قدرت دریایی^۱

«آلفرد تی ماهان»^۲ در سال ۱۸۹۰ این نظریه را مطرح کرد وی تأکید کرد که کنترل دریاها و جزایر استراتژیک به عنوان ابزار قدرت سیاسی و اقتصادی بسیار مهم است (عیسیاف، ۲۰۲۱: ۱۸۶).

روسیه: نفوذ در دریای سیاه و دریای خزر برای حفظ ارتباط با مناطق جنوبی (مانند قفقاز) و مقابله با نفوذ آمریکا ضروری است.

ایران: دریای خزر و خلیج فارس نقش استراتژیکی در حمل و نقل نفت و گاز دارند. ایران می تواند از نظریه ماهان برای توسعه نیروی دریایی و حفظ کنترل مناطق دریایی استفاده کند.

۳-۴. نظریه اوراسیاگرایی^۳

اوراسیانیسم سستی: «نیکولای دانیلیفسکی»^۴ در قرن نوزدهم معتقد بود که اتحاد کشورهای اروپای شرقی و آسیای غربی (اوراسیا) برای مقابله با نفوذ غرب ضروری است (عیسیاف، ۲۰۲۱: ۱۹۹).

1. Sea Power Theory
2. A. T. Mahan
3. Eurasianism
4. N.Y. Danilevsky

نو اوراسیاگرایی: «الکساندر دوگین»^۱ در دهه ۱۹۹۰ این نظریه را تجدیدنظر کرد و تأکید کرد که اتحاد روسیه با کشورهای اوراسیایی (مانند ایران) برای تشکیل قطب استراتژیک مقابل آمریکا ضروری است (دوگین، ۲۰۲۰: ۲۴۷).

روسیه: سیاست‌های اروپای شرقی و پیشرفت‌های در مناطق اوراسیایی (مانند افغانستان) با استفاده از اوراسیانیزم توجیه می‌شوند.

ایران: همکاری با روسیه در این چهارچوب می‌تواند استقلال از نفوذ غرب را تقویت کند.

۳-۵. نظریه دنیای چندقطبی^۲

ولادیمیر پوتین در سال ۲۰۰۷ در یک سخنرانی در مونیخ، دنیای چندقطبی (تقویت قدرت کشورهای نوظهور) را برای مبارزه با یک‌جانبه‌گرایی آمریکا مطرح کرد (پوتین، ۲۰۰۷). روسیه: حمایت از کشورهایی مانند ایران، هند و برزیل برای تشکیل قطب‌های استراتژیک مخالف آمریکا.

ایران: همکاری با روسیه و کشورهای بریکس برای تقویت جهان چندقطبی و کاهش نفوذ آمریکا در خاورمیانه.

۳-۶. محیط‌شناسی کشور روسیه

عنوان فدراسیون روسیه به سرزمینی به وسعت ۱۷۰۹۸۲۴۲ کیلومترمربع (بیش از ۷۶ درصد از کل مساحت شوروی) اطلاق می‌شود که در میان اروپا و اقیانوس آرام شمالی گسترده شده است. ۱۶۳۷۷۷۴۲ کیلومترمربع خشکی و ۷۲۰۵۰۰ کیلومترمربع آب، ترکیب این سرزمین را تشکیل داده است. بدین ترتیب روسیه وسیع‌ترین کشور جهان محسوب می‌شود.

از لحاظ موقعیت ریاضی روسیه در شمال آسیا، بین ۴۱ درجه و ۲۰ دقیقه تا ۸۲ درجه عرض شمالی و ۲۷ درجه و ۴۰ دقیقه تا ۱۶۹ درجه طول شرقی قرار گرفته است. این کشور در دو

1. Dugin, A
2. Multipolarity
3. Putin

نیمکره شرقی و غربی گسترده شده است. حدود ۱۴ درصد از خاک روسیه در شمال مدار قطبی قرار دارد.

روسیه از شمال به اقیانوس منجمد شمالی، از غرب به اقیانوس آرام، از جنوب به کشورهای کره شمالی، چین، مغولستان، قزاقستان، دریای خزر، آذربایجان و گرجستان و از غرب به دریای سیاه و کشورهای اوکراین، روسیه سفید (بلاروس)، لتویا، استونی، فنلاند و نروژ محدود است. همچنین از شرق به دریا‌های برینگ و اختسک و از جنوب شرقی با ژاپن همسایه است (حسین راهدار، ۱۳۹۹: ۵).

«پس از فروپاشی اتحاد شوروی سابق و به وجود آمدن منطقه حائل، در واقع روسیه همسایگان جدیدی به نام کشورهای مستقل هم‌سود (مشترک‌المنافع) پیدا کرد و کشورهای دیگر اعم از قدرت‌های بزرگ و همسایگان در این مناطق به ایفای نقش پرداختند. آمریکا، اتحادیه اروپا و ناتو به اشکال مختلف وارد مناطق ژئوپلیتیک جدید شدند. ترکیه، ایران، پاکستان، کشورهای عرب، چین و دیگران نیز هر یک در مناطق نزدیک به خود درگیر شدند و فضای جدید، محل تعامل نهادهای بین‌المللی نظیر ناتو و یا سازمان‌های غیردولتی و حرکت‌های مذهبی و قومی نظیر اسلام‌گرایان و پان‌ترکیسم‌ها گشت. اگرچه مسکو از زیر بار هزینه‌ها و تعهدات حفظ و اداره جمهوری‌های ۱۴ گانه رهایی یافت؛ اما وقایعی که در سال‌های پس از فروپاشی رخ داد، هزینه‌های جدیدی را بر آن متحمل ساخت. آنچه در محیط مجاور در حال وقوع بود، به خاطر تداوم جمعیتی، مذهبی و قومی تا درون مرزهای فدراسیون، بر مردمان آن اثر داشت و مسکو به این نتیجه رسید که برای حفظ چین، داغستان و ... باید در بالکان، قفقاز جنوبی، آسیای مرکزی و حتی دورتر از آن، در افغانستان، پاکستان و جهان اسلام به فکر چاره باشد. از این‌رو، از سال‌های ۱۹۹۳ به بعد، مفاهیمی چون «خارج نزدیک» و «دکترین مونروئه روسی» در ادبیات استراتژیک روسیه و جهان متداول شد و مسکو در مجموعه‌ای از بحران‌ها در مولداوی، گرجستان، قره‌باغ و تاجیکستان درگیر شد که یگان‌هایی از ارتش روسیه را مشغول می‌ساخت حتی در اسناد سیاسی و نظامی روسیه، بر حق دخالت نظامی به نفع مردم روس تبار خارج نزدیک و حکومت‌های

دوست تأکید شد. فروپاشی شوروی زیان‌های ژئوپلیتیک گوناگونی برای روسیه به دنبال داشت که مهم‌ترین آن‌ها را می‌توان در موارد زیر دید:

- ❖ از دست دادن بیش از ۵ میلیون کیلومترمربع از قلمرو؛
- ❖ از دست دادن راه‌های خروجی خود به حوزه بالتیک (به‌جز سنت پترزبورگ و کالینینگراد) و دریای سیاه؛
- ❖ در زمینه منابع فلات قاره‌ای: از دست دادن منابع فلات قاره‌ای دریای سیاه، خزر و بالتیک؛
- ❖ جابه‌جایی کل قلمرو به سمت شمال و شرق؛
- ❖ از دست دادن مسیرهای مستقیم خشکی به اروپای مرکزی و غربی؛
- ❖ ظهور چند کشور در مرزهای جدید روسیه که از قابلیت زیستی پایینی برخوردار بوده و به لحاظ اقتصادی ضعیف‌اند؛
- ❖ ایفای نقش محافظتی برای اروپا در جنوب در برابر دنیای اسلام» (کرمی، ۱۳۹۲: ۲۱)

مهم‌ترین ویژگی تاریخی موقعیت ژئوپلیتیکی روسیه این است که سرزمین عظیم آن با منابع طبیعی سرشار و مساحت ۱۷۰۷۵۰۰۰ کیلومترمربع است (در مقایسه با ۹۵۹۷۰۰۰ کیلومترمربع سرزمین چین ۹۸۰۹۰۰۰ کیلومترمربع سرزمین آمریکا و ۳۲۸۸۰۰۰ کیلومترمربع هند) بین اروپا و آمریکا قرار دارد که تاریخ تمدن‌های آن‌ها یکسان نیست ویژگی بسیار مهم دیگر موقعیت ژئوپلیتیکی فعلی روسیه از نظر نظامی - سیاسی، آن است که در غرب روسیه از شمال تا جنوب کشورهای ناتو قرار دارند و در جنوب پایگاه‌های نظامی (هوایی) ایالات متحده هستند که در سرزمین ازبکستان و قرقیزستان، جمهوری‌های متحده سابق مستقر شده‌اند. این نکته اخیر، مشخصه جدید موقعیت ژئوپلیتیکی روسیه در پنج‌ساله اول قرن بیست‌ویکم است که عواقب آن در آینده می‌تواند بسیار ناگهانی باشند؛ ویژگی سوم آن است که قسمت‌های مختلف سرزمین عظیم روسیه، ساحل اقیانوس جهانی هستند که محل مانورهای گروه‌های بزرگ چندمنظوره ناوهای هواپیمابر، زیردریایی‌های حمل‌کننده موشک‌های بالدار دقیق و ناوهای اقیانوسی حمل‌کننده موشک‌های بالدار دقیق است. بر روی نقشه با توجه به مراتب فوق طرح کلی موقعیت

جغرافیای روسیه در شرایط معاصر نظامی - سیاسی نشان داده شده است. این موقعیت ژئوپلیتیکی روسیه در جریان عملیات جنگی جنگ متعارف بزرگ و به خصوص در شرایط کاربرد گسترده موشک‌های بالدار دقیق دوربرد دریایی و هوایی، از اهمیت منحصربه‌فرد استراتژیکی برخوردار می‌شود (کرمی، ۱۳۹۲: ۲۴).

جدول ۱: مقایسه آماری تعدادی از شاخص‌های مؤثر بر راهبرد دفاعی دو کشور (محقق ساخته)

منبع	ایران	روسیه	ویژگی‌های ژئوپلیتیکی
Central Intelligence Agency. (2023)	۱/۶	۱۷/۱	مساحت (میلیون کیلومتر مربع)
CIA World Factbook. (2023)	۵۵۶۰	۲۰۱۳۰	مرز زمینی (هزار کیلومتر)
World Bank. (2023)	۲۸۶۰	۳۷۶۵۳	خط ساحلی (هزار کیلومتر)
United Nations. (2023)	۸۵/۳	۱۴۴/۵	جمعیت (میلیون نفر)
UN Department of Economic Affairs. (2023)	۱/۱۰	۰/۲۰	رشد جمعیت (درصد)
World Bank. (2023)	۰/۲۴	۲/۳	تولید ناخالص داخلی (تریلیون دلار)
IMF. (2023)	۲۸۰۰	۱۶۰۰۰	سرانه تولید ناخالص داخلی (هزار دلار)
تولید ناخالص داخلی مرتبط با بخش اقتصاد (درصد)			
World Bank. (2023)	۸/۵۰	۴/۱۰	کشاورزی
World Bank. (2023)	۳۷/۵۰	۳۲/۸۰	صنعت
World Bank. (2023)	۵۴	۶۳/۱۰	حوزه خدمات
International Energy Agency. (2023)	۳۲۰	۱۱۰۰	مصرف انرژی الکتریکی (میلیارد kWh)
ITU. (2023)	۸۰	۲۵۰	تلفن موبایل (میلیون عدد)

ویژگی‌های ژئوپلیتیکی	روسیه	ایران	منبع
استفاده‌کنندگان از اینترنت (میلیون نفر)	۱۵۰	۷۵	ITU. (2023)
راه‌آهن (هزار کیلومتر)	۸۷۰۰۰	۱۴۰۰۰	UIC Railway Data. (2023)
راه وسایل نقلیه ماشینی (هزار کیلومتر)	۹۹۵	۸۵	CIA World Factbook. (2023)
راه با پوشش (هزار کیلومتر)	۹۳۳	۸۰	CIA World Factbook. (2023)
راه آبی (هزار کیلومتر)	۱۰۰۰۰۰	۸۰۰	CIA World Factbook. (2023)
ناوگان تجاری (میلیون تن)	۱۷/۵	۵/۵	CIA World Factbook. (2023)
فرودگاه	۵۸	۴۳	Airports Council International. (2023)
فرودگاه با پایانه سخت	۵۸	۴۳	Airports Council International. (2023)
هزینه‌های نظامی (میلیارد دلار)	۸۰۰	۱۲	SIPRI. (2023)
هزینه‌های نظامی بر مبنای تولید ناخالص داخلی (درصد)	۳/۵۰	۴/۲۰	SIPRI. (2023)
تعداد نیروی نظامی میلیون نفر	۳	۰/۵	IISS Military Balance. (2023)

۴. روش‌شناسی

نوع تحقیق، کاربردی-توسعه‌ای است. روش تحقیق نیز توصیفی-تحلیلی و با رویکرد آمیخته انجام شده است. حجم نمونه جامعه خبره ۱۰ نفر به صورت هدفمند همگون تا اقناع نظری از میان اساتید و متخصصان حوزه روسیه انتخاب گردیدند. برای گردآوری اطلاعات دو روش کتابخانه‌ای (علمی و تخصصی) و میدانی (مصاحبه) استفاده گردید؛ پس از جمع‌آوری داده‌ها ابتدا با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA شاخص‌ها کدگذاری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت، سپس با تلفیق داده‌های یکسان و همپوشان، شاخص‌های اصلی استخراج گردید و در آخر با

تنظیم پرسش‌نامه و توزیع آن بین ۶۰ نفر از متخصصان و کارشناسان حوزه روسیه و ژئوپلیتیک، به وسیله نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل و تأیید گردید.

۵. تجزیه و تحلیل داده‌ها

همان‌طور که گفته شد داده‌های به دست آمده از ادبیات کتابخانه‌ای و مصاحبه‌ها وارد نرم‌افزار Maxqda گردید و در مرحله اول با کدگذاری باز ۴۱ شاخص به شرح زیر استخراج گردید:

❖ عوامل نظامی - امنیتی (۱۵ شاخص)

شامل: قدرت فضایی فدراسیون روسیه، قدرت نظامی فدراسیون روسیه (جایگاه نظامی روسیه در جهان)، توان هسته‌ای نظامی فدراسیون روسیه، فناوری پیشرفته نظامی فدراسیون روسیه، توان نیروی زمینی فدراسیون روسیه، توان نیروی دریایی فدراسیون روسیه، توان نیروی هوایی فدراسیون روسیه (در روسیه نیروی هوایی و پدافند هوایی در یک نیرو متمرکز هستند)، توان سامانه‌های پدافندی فدراسیون روسیه، قدرت موشکی فدراسیون روسیه، زیردریایی‌های اتمی فدراسیون روسیه، تجربه جنگی فرماندهان نظامی در فدراسیون روسیه، توان پدافند غیرعامل فدراسیون روسیه، توان اطلاعاتی فدراسیون روسیه، توان سایبری فدراسیون روسیه و توان جاسوسی فدراسیون روسیه.

❖ عوامل سیاسی (۱۴ شاخص)

شامل: عضویت دائم و داشتن حق وتو فدراسیون روسیه در شورای امنیت سازمان ملل، نقش فعال فدراسیون روسیه در سازمان‌هایی مانند سازمان همکاری شانگهای، اتحادیه اقتصادی اوراسیا و بریکس، ارتباط فدراسیون روسیه با رژیم صهیونیستی، کیفیت ارتباط فدراسیون روسیه با چین، اقتدار سیاسی ولادیمیر پوتین، کیفیت ارتباطات فدراسیون روسیه با کشورهای عربی، رقابت فدراسیون روسیه با ایران در حوزه انرژی، موضع فدراسیون روسیه نسبت به جزایر سه گانه ایران، پیمان‌های امنیتی فدراسیون روسیه با کشورهای همسایه و منطقه، تنش فدراسیون روسیه با همسایگان، تنش فدراسیون روسیه با آمریکا، تنش فدراسیون روسیه با ناتو، سیاست فدراسیون روسیه در قفقاز و کیفیت ارتباطات فدراسیون روسیه با ترکیه.

❖ عوامل اقتصادی (۴ شاخص)

شامل: تحریم‌های غرب علیه فدراسیون روسیه، منابع طبیعی غنی در فدراسیون روسیه، ذخایر نفتی و گازی در فدراسیون روسیه و ورود کالاهای اساسی از روسیه.

❖ عوامل اجتماعی (۳ شاخص)

شامل میزان حس میهن‌دوستی شهروندان فدراسیون روسیه، عوامل داخلی فدراسیون روسیه و توان رسانه‌ای فدراسیون روسیه.

❖ عوامل جغرافیایی (۳ شاخص)

شامل: وسعت جغرافیایی فدراسیون روسیه، دسترسی روسیه به آب‌های گرم و شرایط اقلیمی فدراسیون روسیه (سرماي شدید هوا).

❖ عوامل فرهنگی - تمدنی (۲ شاخص)

شامل: نقش فدراسیون روسیه به‌عنوان مرجعیت مسیحیت ارتدکس در جهان (با نگاه ائتلاف‌سازی) و تکثر قومی در روسیه.

در مرحله دوم از ۴۱ عامل پس از روایی و پایایی، تعداد ۳۷ عامل مورد تأیید قرار گرفت سپس برای تعیین بار هر عامل، پرسش‌نامه‌ای با ۴۰ سؤال (۴ سؤال جمعیت شناختی و ۳۶ سؤال بسته شده با طیف لیکرت) بین ۶۰ نفر از جامعه آماری به‌صورت هدفمند و غیرتصادفی تقسیم و در نرم‌افزار SPSS وارد شد که نتیجه آن به شرح زیر است:

تحصیلات				
تحصیلات	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
دکتری	۲۷	۴۵	۴۵	۴۵
دانشجوی دکتری	۲۶	۴۳/۳	۴۳/۳	۸۸/۳
کارشناسی ارشد	۷	۱۱/۷	۱۱/۷	۱۰۰

تحصیلات				
تحصیلات	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
جمع	۶۰	۱۰۰	۱۰۰	

بیش از ۸۸ درصد پاسخ‌دهندگان تحصیلات بالای کارشناسی ارشد داشتند که بر بالا بودن اعتبار داده‌ها می‌افزاید.

رشته تحصیلی				
رشته	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
علوم دفاعی راهبردی و رشته‌های مرتبط	۱۰	۱۶/۷	۱۶/۷	۱۶/۷
ژئوپلیتیک، ژئواستراتژی و رشته‌های مرتبط	۱۷	۲۸/۳	۲۸/۳	۴۵
علوم سیاسی و روابط بین‌الملل	۱۴	۲۳/۳	۲۳/۳	۶۸/۳
علوم امنیتی	۳	۵	۵	۷۳/۳
مدیریت راهبردی و گرایش‌ها	۵	۸/۳	۸/۳	۸۱/۷
سایر	۱۱	۱۸/۳	۱۸/۳	۱۰۰
جمع	۶۰	۱۰۰	۱۰۰	

با توجه به انتخاب هدفمند پاسخ‌دهندگان، بیش از ۸۱ درصد از آن‌ها دارای تحصیلات مرتبط به موضوع تحقیق داشتند.

سابقه کاری				
سابقه	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
زیر ۱۰ سال	۵	۸/۳	۸/۳	۸/۳
۱۱-۲۰	۸	۱۳/۳	۱۳/۳	۲۱/۷
۲۱-۳۰	۴۰	۶۶/۷	۶۶/۷	۸۸/۳
بالای ۳۰	۷	۱۱/۷	۱۱/۷	۱۰۰
جمع	۶۰	۱۰۰	۱۰۰	

بیش از ۷۸ درصد از جامعه آماری سابقه بالای ۲۰ سال داشتند که نشان از تجربه بالای پاسخ‌دهندگان دارد.

آشنایی با موضوع				
میزان آشنایی	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
متوسط	۲۱	۳۵	۳۵	۳۵
زیاد	۲۶	۴۳/۳	۴۳/۳	۷۸/۳
حرفه‌ای	۱۳	۲۱/۷	۲۱/۷	۱۰۰
جمع	۶۰	۱۰۰	۱۰۰	

❖ عوامل نظامی - امنیتی

شاخص	تعداد	میانگین	انحراف معیار	چولگی	انحراف معیار چولگی	کشیگی	انحراف معیار کشیگی	وضعیت
توان هسته‌ای فدراسیون روسیه	۶۰	۴/۵۳	۰/۶۲۳	--/۹۹	۰/۳۰۹	۰/۰۰۰	۰/۶۰۸	ثابت - قوت
قدرت نظامی فدراسیون روسیه (جایگاه نظامی روسیه در جهان)	۶۰	۴/۳۶	۰/۶۸۸۰۷	--/۶۲	۰/۳۰۹	--/۶۸	۰/۶۰۸	ثابت - قوت
قدرت موشکی فدراسیون روسیه	۶۰	۴/۳	۰/۷۱۲۲۸	--/۶۷	۰/۳۰۹	--/۷۴	۰/۶۰۸	ثابت - قوت
توان سامانه‌های پدافندی فدراسیون روسیه	۶۰	۴/۲۱	۰/۷۳۸۵۷	--/۳۷	۰/۳۰۹	-۱۰/۰	۰/۶۰۸	ثابت - قوت
زیردریایی‌های اتمی فدراسیون روسیه	۶۰	۴/۲۱	۰/۸۲۵	--/۸	۰/۳۰۹	--/۰۱	۰/۶۰۸	ثابت - قوت
توان اطلاعاتی فدراسیون روسیه	۶۰	۴/۱۳	۰/۷۹۱۱۹	--/۴۵	۰/۳۰۹	--/۶۲	۰/۶۰۸	ثابت - قوت
توان بسیج مردمی	۶۰	۴/۰۶	۰/۸۸۰	--/۴۴	۰/۳۰۹	--/۸	۰/۶۰۸	ثابت - قوت
توان سایبری فدراسیون روسیه	۶۰	۴/۰۰	۰/۸۲	--/۵۶	۰/۳۰۹	--/۰۵	۰/۶۰۸	ثابت - قوت

شاخص	تعداد	میانگین	انحراف معیار	چولگی	انحراف معیار چولگی	کشیدگی	انحراف معیار کشیدگی	وضعیت
قدرت فضایی فدراسیون روسیه	۶۰	۳/۹۶	۱۰/۱	۰۰/۷۹	۰/۳۰۹	۰۰/۳۸	۰/۶۰۸	تأیید - قوت
تجربه جنگی فرماندهان نظامی در فدراسیون روسیه (جنگ اوکراین)	۶۰	۳/۸۸۳	۰/۸۶۵	۰۰/۴۱	۰/۳۰۹	۰۰/۴۰	۰/۶۰۸	تأیید - قوت
برآورد و تحلیل اطلاعات	۶۰	۳/۷۵	۰/۹۳	۰۰/۲۵	۰/۳۰۹	۰۰/۷۷	۰/۶۰۸	تأیید - ضعف
توان پدافند غیرعامل فدراسیون روسیه	۶۰	۳/۶۰	۰/۹۴۳۴۱	۰/۰۱۵	۰/۳۰۹	۰۰/۸۹	۰/۶۰۸	تأیید - قوت
توان رسانه‌ای فدراسیون روسیه در جهان	۶۰	۳/۱۶	۰/۹۲۳	۰/۰۵۷	۰/۳۰۹	۰/۰۸۶	۰/۶۰۸	تأیید - ضعف

❖ عوامل سیاسی

شاخص	تعداد	میانگین	انحراف معیار	چولگی	انحراف معیار چولگی	کشیدگی	انحراف معیار کشیدگی	وضعیت
عضویت دائم و داشتن حق وتو فدراسیون روسیه در شورای امنیت سازمان ملل	۶۰	۴/۶۳۳۳	۰/۵۸۱۲۵	-۱/۳۵	۰/۳۰۹	۰/۸۹۶	۰/۶۰۸	تأیید - قوت

شاخص	تعداد	میانگین	انحراف معیار	چولگی	انحراف معیار چولگی	کشیدگی	انحراف معیار کشیدگی	وضعیت
نقش فعال فدراسیون روسیه در سازمان‌هایی مانند سازمان همکاری شانگهای، اتحادیه اقتصادی اوراسیا و بریکس	۶۰	۴/۳۸۳۳	۰/۷۳۸۵۷	-۰/۷۵۷	۰/۳۰۹	-۰/۷۶	۰/۶۰۸	تأیید - قوت
تنش فدراسیون روسیه با ناتو	۶۰	۴/۲۳	۰/۸۵۱۰۵	-۰/۶۴۵	۰/۳۰۹	-۰/۸۳	۰/۶۰۸	تأیید - ضعف
اقتدار ولادیمیر پوتین	۶۰	۴/۲۳	۰/۸۱۰۲۵	-۰/۸۵۳	۰/۳۰۹	۰/۲۰۷	۰/۶۰۸	تأیید - قوت
کیفیت ارتباط فدراسیون روسیه با چین	۶۰	۴/۱۱	۰/۷۳۸۵۷	-۰/۴۵۱	۰/۳۰۹	-۰/۱۸	۰/۶۰۸	تأیید - قوت
تحریم‌های غرب علیه فدراسیون روسیه	۶۰	۴/۰۸	۰/۸۰۸۶۷	-۰/۵۵۳	۰/۳۰۹	-۰/۲۲	۰/۶۰۸	تأیید - ضعف
تنش فدراسیون روسیه با آمریکا	۶۰	۴/۰۶	۰/۸۸۰۴۲	-۰/۲۸	۰/۳۰۹	-۱۰۲	۰/۶۰۸	تأیید - ضعف
چالش‌های فدراسیون روسیه در قفقاز	۶۰	۴	۰/۷۱۳۰۷	۰/۰۰۰	۰/۳۰۹	-۰/۹۸	۰/۶۰۸	تأیید - ضعف
تنش فدراسیون روسیه با همسایگان	۶۰	۳/۷۳۳۳	۰/۹۸۹۲۱	-۰/۳۰۲	۰/۳۰۹	-۰/۴۲	۰/۶۰۸	تأیید - قوت
پیمان‌های امنیتی فدراسیون روسیه با	۶۰	۳/۷۰	۰/۸۸	۰/۰۳۹	۰/۳۰۹	-۰/۸۶	۰/۶۰۸	تأیید - قوت

شاخص	تعداد	میانگین	انحراف معیار	چولگی	انحراف معیار چولگی	کشیدگی	انحراف معیار کشیدگی	وضعیت
کشورهای همسایه و منطقه								
کیفیت ارتباطات فدراسیون روسیه با ترکیه	۶۰	۳/۶۸	۰/۸۱	۰/۴۵	۰/۳۰۹	--/۹۸	۰/۶۰۸	تأیید - قوت
ارتباط فدراسیون روسیه با رژیم صهیونیستی	۶۰	۳/۵۸	۱/۰۲	--/۵۲	۰/۳۰۹	۰/۲۴۲	۰/۶۰۸	تأیید - قوت
کیفیت ارتباطات فدراسیون روسیه با کشورهای عربی	۶۰	۳/۵۱	۰/۷۹۱	۰/۴۷	۰/۳۰۹	--/۳۹	۰/۶۰۸	تأیید - قوت

❖ عوامل جغرافیایی

شاخص	تعداد	میانگین	انحراف معیار	چولگی	انحراف معیار چولگی	کشیدگی	انحراف معیار کشیدگی	وضعیت
وسعت جغرافیایی فدراسیون روسیه	۶۰	۴/۳۰	۰/۸۲	--/۹۸	۰/۳۰۹	۰/۲۵۶	۰/۶۰۸	تأیید - قوت
دسترسی روسیه به آب‌های گرم	۶۰	۴,۱۲	۰/۷۷۰۰۲	--/۵۶۱	۰/۳۰۹	--/۳۵	۰/۶۰۸	تأیید - ضعف
شرایط اقلیمی فدراسیون روسیه (سرماي شدید هوا)	۶۰	۳/۴۵	۱/۱۷	--/۳۰۲	۰/۳۰۹	--/۵۸	۰/۶۰۸	تأیید - قوت

❖ عوامل فرهنگی - تمدنی

شاخص	تعداد	میانگین	انحراف معیار	چولگی	انحراف معیار چولگی	کشیدگی	انحراف معیار کشیدگی	وضعیت
تکثر قومی در روسیه	۶۰	۴/۱۸	۰/۷۷	--/۵۶۱	۰/۳۰۹	--/۳۵	۰/۶۰۸	تأیید - ضعف
نفوذ فرهنگ غرب در نسل جوان روسی	۶۰	۳/۸۰	۰/۷۷	۰/۱۴۴	۰/۳۰۹	--/۸۶	۰/۶۰۸	تأیید - ضعف
نقش فدراسیون روسیه به عنوان مرجعیت مسیحیت ارتودکس در جهان (با نگاه ائتلاف سازی)	۶۰	۳/۱۳	۱/۱۱	۰/۰۳۴	۰/۳۰۹	--/۵۹	۰/۶۰۸	تأیید - قوت

❖ عوامل اقتصادی

شاخص	تعداد	میانگین	انحراف معیار	چولگی	انحراف معیار چولگی	کشیدگی	انحراف معیار کشیدگی	وضعیت
ذخایر نفتی و گازی در فدراسیون روسیه	۶۰	۴/۴۵	۰/۶۹	-۱/۲	۰/۳۰۹	۱/۳۶۴	۰/۶۰۸	تأیید - قوت

منابع طبیعی غنی در فدراسیون روسیه	۹۰	۴/۲۲	۰/۸۲	۰/۸۳	۰/۳۰۹	۰/۰۱	۰/۶۰۸	تأیید - قوت
-----------------------------------	----	------	------	------	-------	------	-------	-------------

❖ عوامل اجتماعی

شاخص	تعداد	میانگین	انحراف معیار	چولگی	انحراف معیار چولگی	کشیدگی	انحراف معیار کشیدگی	وضعیت
میزان حس میهن‌دوستی شهروندان فدراسیون روسیه	۹۰	۳/۷۱	۱/۰۲۶	۰/۶۶۱	۰/۳۰۹	۰/۱۲۶	۰/۶۰۸	تأیید - قوت
مخالفین داخلی فدراسیون روسیه	۹۰	۳/۵۸۳۳	۰/۸۶۹۲۸	۰/۱۲۵	۰/۳۰۹	۰/۱۶۸	۰/۶۰۸	تأیید - ضعف

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

روش تحقیق توصیفی - تحلیلی با رویکرد آمیخته و نوع تحقیق کاربردی - توسعه‌ای است. برای تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده ضمن فیش‌برداری از مطالعات کتابخانه‌ای، با به‌کارگیری روش‌های تحلیل اسنادی و مصاحبه با خبرگان، ۴۱ شاخص ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی فدراسیون روسیه که در راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران مؤثر هستند استخراج گردید، این ۴۱ شاخص پس از روایی و پایایی صورت گرفته به ۳۶ شاخص نهایی تقلیل که از طریق پرسش‌نامه توسط تعداد ۶۰ نفر از متخصصان مورد آزمون و تأیید قرار گرفت که نتایج تحقیق به شرح پاسخ به سؤالات پژوهش ارائه می‌گردد.

سؤال اصلی

عوامل ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی روسیه مؤثر بر راهبرد دفاعی ج.ا.ایران کدامند؟

عامل	شاخص	وضعیت
نظامی - امنیتی	توان هسته‌ای فدراسیون روسیه	قوت
	قدرت نظامی فدراسیون روسیه (جایگاه نظامی روسیه در جهان)	قوت
	قدرت موشکی فدراسیون روسیه	قوت
	توان سامانه‌های پدافندی فدراسیون روسیه	قوت
	زیردریایی‌های اتمی فدراسیون روسیه	قوت
	توان اطلاعاتی فدراسیون روسیه	قوت
	توان بسیج مردمی	قوت
	توان سایبری فدراسیون روسیه	قوت
	قدرت فضایی فدراسیون روسیه	قوت
	تجربه جنگی فرماندهان نظامی در فدراسیون روسیه (جنگ اوکراین)	قوت
	توان پدافند غیرعامل فدراسیون روسیه	قوت
	عضویت دائم و داشتن حق وتو فدراسیون روسیه در شورای امنیت سازمان ملل	قوت
	برآورد و تحلیل اطلاعات	ضعف
سیاسی	توان رسانه‌ای فدراسیون روسیه در جهان	ضعف
	نقش فعال فدراسیون روسیه در سازمان‌هایی مانند سازمان همکاری شانگهای، اتحادیه اقتصادی اوراسیا و بریکس	قوت
	اقتدار ولادیمیر پوتین	قوت
	کیفیت ارتباط فدراسیون روسیه با چین	قوت
	تنش فدراسیون روسیه با همسایگان	قوت
	پیمان‌های امنیتی فدراسیون روسیه با کشورهای همسایه و منطقه	قوت

عامل	شاخص	وضعیت
	کیفیت ارتباطات فدراسیون روسیه با ترکیه	قوت
	ارتباط فدراسیون روسیه با رژیم صهیونیستی	قوت
	کیفیت ارتباطات فدراسیون روسیه با کشورهای عربی	قوت
	تنش فدراسیون روسیه با ناتو	ضعف
	تحریم‌های غرب علیه فدراسیون روسیه	ضعف
	تنش فدراسیون روسیه با آمریکا	ضعف
	چالش‌های فدراسیون روسیه در قفقاز	ضعف
جغرافیایی	وسعت جغرافیایی فدراسیون روسیه	قوت
	شرایط اقلیمی فدراسیون روسیه (سرماي شدید هوا)	قوت
	دسترسی روسیه به آب‌های گرم	ضعف
فرهنگی - تمدنی	نقش فدراسیون روسیه به‌عنوان مرجعیت مسیحیت ارتودکس در جهان (با نگاه ائتلاف‌سازی)	قوت
	تکثر قومی در روسیه	ضعف
	نفوذ فرهنگ غرب در نسل جوان روسی	ضعف
اقتصادی	ذخایر نفتی و گازی در فدراسیون روسیه	قوت
	منابع طبیعی غنی در فدراسیون روسیه	قوت
اجتماعی	میزان حس میهن‌دوستی شهروندان فدراسیون روسیه	قوت
	مخالفین داخلی فدراسیون روسیه	ضعف

درمجموع از ۳۶ شاخص استخراج شده تعداد ۲۶ شاخص به‌عنوان نقاط قوت و ۱۰ شاخص به‌عنوان نقاط ضعف فدراسیون روسیه شناسایی گردید که این ۲۶ شاخص قوت در راهبرد دفاعی ایران به‌عنوان تهدید و ۱۰ شاخص ضعف به‌عنوان فرصت می‌تواند راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران را مشخص نماید.

پیشنهادهای پژوهش

- ✓ تقویت دفاع سایبری در برابر تهدیدات روسیه: با توجه به توانایی‌های روسیه در حوزه جنگ‌های سایبری، نظام دفاعی ایران باید زیرساخت‌های حیاتی (مانند شبکه‌های انرژی، بانکی و ارتباطی) را در برابر حملات سایبری روسیه تقویت کند. این امر نیازمند همکاری با کشورهای منطقه‌ای و توسعه تخصص‌های داخلی در حوزه امنیت دیجیتال است.
- ✓ استراتژی موازنه‌گری در منطقه قفقاز و آسیای مرکزی: روسیه از طریق نفوذ در کشورهای همسایه (مانند قرقیزستان، قزاقستان و جمهوری آذربایجان)، تلاش می‌کند قدرت خود را در منطقه تثبیت کند. ایران باید با ایجاد ائتلاف‌های اقتصادی و سیاسی با کشورهای آسیای مرکزی و کشورهای غیرهمسایه روسیه (مانند ترکیه و هند)، از گسترش بی‌رویه روسیه جلوگیری کند.
- ✓ توسعه توانایی‌های دفاعی غیرمتقارن: با توجه به برتری نظامی روسیه، ایران باید بر استراتژی‌های دفاعی غیرمتقارن (مانند پهپادها، موشک‌های بالستیک و جنگ‌های نامنظم) تمرکز کند. این رویکرد می‌تواند تعادل قدرت را در منطقه به نفع ایران تغییر دهد.
- ✓ افزایش نفوذ فرهنگی در مناطق تحت نفوذ روسیه: روسیه از طریق تبلیغات فرهنگی و دینی (مانند ارتدکس روسیه) تأثیر خود را در کشورهای همسایه اسلامی (مانند قرقیزستان و تاجیکستان) گسترش می‌دهد. ایران باید با تقویت مراکز فرهنگی اسلامی و آموزش زبان فارسی در این مناطق، مانع نفوذ فرهنگی روسیه شود.
- ✓ مدیریت بحران در مناطق مرزی با روسیه: مناطق شمالی ایران (مانند گیلان و مازندران) در معرض تهدیدات محتمل روسیه (مانند تحرکات اقلیمی یا اقتصادی) قرار دارند. دولت باید طرح‌های مدیریت بحران و مقاومت‌سازی زیرساخت‌های این مناطق را در دستور کار قرار دهد.

فهرست منابع

- بوالحسنی، خسرو؛ افشردی، محمد حسین (۱۳۹۳). *تهدیدهای ژئوپلیتیکی مؤثر بر تدوین راهبرد دفاعی ج.ا.ایران در قبال ترکیه*. مطالعات دفاعی استراتژیک، ۵۵(۱۲).
- رفیعی راد، جواد (۱۴۰۰). *راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران متأثر از علایق ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی آمریکا و روسیه در سوریه*. عالی دفاع ملی، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- حافظنیا، محمدرضا (۱۳۹۶). *اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک*. مشهد: پاپلی.
- راهدار، حسین (۱۳۹۹). *فدراسیون روسیه*. تهران: وزارت امور خارجه.
- رحیم صفوی، یحیی (۱۴۰۱). *ژئوپلیتیک غرب آسیا*. جزوه درسی، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- دانشور، شاهین (۱۳۹۸). *راهبردهای همکاری دفاعی جمهوری اسلامی ایران با کشور روسیه براساس منافع و اقتضائات ملی* (پایان نامه دکتری تخصصی). عالی دفاع ملی، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- عیسیایف، باریس آکیموویچ؛ افضل، علی؛ جمالزاد، محمد (۱۴۰۴). *ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی*. تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- کمالی، محمدرضا؛ بوالحسنی، خسرو (۱۳۹۴). *فرصت ها و قوت های ژئوپلیتیکی مؤثر در تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در قبال عربستان*. مطالعات دفاعی استراتژیک، ۵۹(۱۳).
- خادمی، مجید (۱۳۹۹). *تبیین شرایط هم سو شدن سیاست خارجی فدراسیون روسیه با جمهوری اسلامی ایران و تأثیر آن بر قدرت منطقه ای ایران* (پایان نامه دکتری تخصصی). عالی دفاع ملی، دانشگاه عالی دفاع ملی.

References

- A Dugin. (2020). The Foundations of Geopolitics: The Geopolitical Future of Russia English Translation.
- Colin Flint - Introduction to Geopolitics-Routledge (2021).pdf. (n.d.).
- Kolsto, Pal; & Blakkisrud, Helge. (2025). Political Legitimacy and Traditional Values in Putin's Russia. Edinburgh University Press.
- Cordesman, Anthony H. (2019). China's new 2019 defense white paper. Center for Strategic & International Studies, 24.
- Pașcu, Cătălina-Laura. (2022). FROM REGIONAL TO GLOBAL–THE RUSSIAN FEDERATION STRATEGIES AND PERSPECTIVES. Romanian Review of Social Sciences, 13(22).
- Putin, Vladimir. (2007). Speech and the following discussion at the Munich conference on security policy. President of Russia, 10(2), 2007.
- Tovv, Tal. (2015). The Changing Nature of Geostrategy. Albana: Air University Press Air Force Research Institute.
- Trenin, Dmitri. (2020). Strategic stability in the changing world. URL: <https://Carnegie.Ru/2019/03/21/Strategic-Stability-in-Changing-World-Pub-78650—21.02>.
- COLIN S. GRAY & GEOFFREY SLOAN. (1999). GEOPOLITICS, GEOGRAPHY AND STRATEGY. LONDON AND NEW YORK: Routledge.
- Dalby, Simon. (2013). The geopolitics of climate change. Political Geography, 37, 38–47.
- Grygiel, Jakub J. (2006). Great powers and geopolitical change. Johns Hopkins University Press.
- Kello, Lucas. (2017). Cyber security: gridlock and innovation.
- Klare, Michael. (2002). Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict. Macmillan.
- Klaus Dodds, Maano Ramutsindela, Zack Taylor, Azadeh Akbari, Vanesa Castán Broto, Klaus Detterbeck, Carlo Inverardi-Ferri, Kwan Ok Lee, Virginie Mamadouh; & Chih Yuan Woon. (2023). The Russian invasion of Ukraine: implications for politics, territory and governance. Territory, Politics, Governance, 11(8), 1519–1536. <https://doi.org/10.1080/21622671.2023.2256119>
- Lipkan, Volodymyr; Oksana Kuznichenko; & Andrii Ivanov. (2023). Geoeconomics as a tool of modern geostrategy. Baltic Journal of Economic Studies, 9(1), 113–123.
- Mearsheimer, John J. (2014). Why the Ukraine crisis is the West's fault: the liberal delusions that provoked Putin. Foreign Aff., 93, 77.
- Summers, Tim. (2017). Rocking the boat?: China's "belt and road" and global order. In China's Presence in the Middle East (pp. 24–37). Routledge.
- Yatsenko, B.P. (2022). Geostrategic Positioning Economically Developed Countries in the Modern World. Ukrainian Geographical Journal, 2022(2), 46–53. <https://doi.org/10.15407/ugz2022.02.046>
- Zbigniew Brzezinski, Dave. (1997). The Grand Chessboard: American Primacy And Its Geostrategic Imperatives by Zbigniew Brzezinski.
- Кравчук, Наталія Ярославівна. (2024). Impact of Global Trends on the Formation of State Competitiveness Geostrategy. Empirio.